

Барка Василь Костянтинович

Життя та творчість

(1908—2003)

Справжнє ім'я — Василь Костянтинович Очерет.

Василь Барка народився 16 липня 1908 р. в селі Солониця Лубенського району на Полтавщині в козачій родині. Батько його служив у козачій частині, повернувся покаліченим з російсько-японської війни. Сім'я постійно бідувала, батько теслював, доглядав з трьома синами чужі сади, під час громадянської війни працював інструктором у майстернях, що виробляли кінське спорядження для армії Будьонного. Очерети переїхали у відкритий степ неподалік від хутора Миколаївки, куди Василь ходив до трикласної початкової школи.

З 1917 р. він навчався в Лубенському духовному училищі ("бурсі"), яке згодом було перетворене на трудову школу. Улюблений предмет хлопця — література, він захоплювався творчістю Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Ф. Достоєвського, М. Коцюбинського, В. Стефаника. Вивчав марксизм, але "красиві" теорії не задовольняли серце.

У 1927 р. В. Барка закінчив Лубенський педтехнікум, працював учителем фізики й математики в шахтарському селищі Сьома Рота на Донбасі (в автобіографії зазначав, що фах вибрав помилково, взявши за авторитет старших братів).

У 1928 р. через конфлікт з місцевими партійними керівниками В. Барка поспішно виїздить на Північний Кавказ до м. Краснодар, де вступає до місцевого педінституту на філологічний факультет. У 1930 р. у Харкові В. Барка видає книгу поезій "Шляхи": "Літературна газета" звинуватила його у виявах "класово-ворожого" світогляду, "буржуазному націоналізмі", у спробах відновити релігійний "пережиток капіталізму". Поета змушують прилюдно каятись на зборах РАППу (Російської асоціації пролетарських письменників, до української секції якої він входив).

Друга книжка В. Барки "Цехи" виходить 1932 р. у Харкові, вона "ідеологічно правильна", на "виробничі сюжети". Поезії цієї збірки створювалися під враженням спостережень на заводі "Красноліт", де автор був у "творчому відрядженні". В. Барка одружується: з дівчиною-адигейкою. Писати на замовлення поет більше не може, тому обирає "добровільну поетичну німоту", хоча продовжує творити: "для себе". На жаль, всі ці твори загинули під час війни. В. Барка вступає в аспірантуру на українське відділення, але через постійний тиск він змушений був перевестись до відділу історії середньовічних західноєвропейських літератур Московського педінституту. Одночасно поет працює в Краснодарському художньому музеї науковим співробітником. І там пильні ідеологічні наглядачі добавили "контрреволюційність" в оформленні експозиції (використав твори митців релігійної тематики), за що Барка навіть було віддано під суд. Врятувався поет випадково через зміну настроїв у Кремлі. Барка-науковець читає курс лекцій з історії західноєвропейських літератур у Краснодарі, працює над

кандидатською дисертацією про стиль "Божественної комедії" Данте.

У 1940р. він успішно захистив дисертацію у Москві. Після цього читав курс історії західноєвропейської літератури на філологічному факультеті Ростовського університету.

У 1941 р. В. Барка пішов добровольцем у "народне ополчення", хоча мав можливість бути звільненим за станом здоров'я.

Підчас одного з наступів німців у 1942р. був тяжко поранений. Виходили його, незважаючи на ризик, чужі люди. Німці загрожували покаранням за допомогу пораненим радянським воїнам; а з радянських літаків скидали попередження, що всі, хто залишився живий після бою з німцями — "зрадники Батьківщини". В. Барка опинився між двох вогнів і вирішив порвати з "режимом". Видужавши, працював коректором у місцевій газеті "Кубань".

У 1943р. було оголошено мобілізацію всіх чоловіків на роботи в Німеччині. Війна назавжди розлучає В. Барка з рідними. У важкому зимовому переході поет писав вірші, більшість з яких загубилися. Цього ж року він обрав собі псевдонімі, дивлячись на барки, які розвантажували, і порівнюючи себе з ними ("тягнуться по річці туди-сюди, несучи на собі те, що людям потрібне"); Зміною прізвища на псевдонім намагався захистити свою сім'ю від переслідувань. У Берліні Василеві Барці вдалось вирватися з табору. Працював коректором у видавництві "Голос".

У 1945 р, після розгрому Берліна разом з іншими вигнанця-ми-втікачами письменник здійснив 1000-кілометровий перехід до Авсбурга в табір "Ділі" (табір для переміщених осіб). Ночував у ящику, терпів незгоди. Розпочав перший прозовий роман "Рай", який вийшов у Нью-Йорку в 1953р.

У 1946р. у Німеччині вийшла збірка його поезій "Апостоли", у 1947р. з'явилась збірка "Білий світ". Письменник намагався перебратися до Франції, але невдало.

У 1950 р. з офіційного дозволу В. Барка переїхав до Америки, там працював над історією української літератури, видав окремі частини під назвами "Хліборобський Орфей, або Кларнетизм", "Правда Кобзаря" (1961). Писав релігійно-філософські та літературознавчі есе, перекладав. Кілька років працював редактором на радіостанції "Свобода".

Поетичні збірки "Псалом голубиного поля", "Океан" вийшли у 1958—1959 рр.

Протягом 1958—1961 рр. В. Барка працював над романом "Жовтий князь", він був опублікований 1963 р. окремою книгою в Нью-Йорку (перевиданий 1968р.; 1981р. вийшов у перекладі французькою; і тільки 1991 р. з'явився в Україні).

У 1968 р. вийшла поетична збірка "Лірник" (відповідно до естетичних традицій "нью-йоркської школи").

Протягом 1969—1988 рр. письменник працював над романом-притчею "Спокутник і ключі землі" (про життя українців в Америці). В цей час вийшла епічна поема "Судний степ", 2 і 3 томи поезій "Океан", поетична збірка "Свідок для сонця шестикрилих" (Нью-Йорк, 1981), драматична поема в двох томах "Кавказ" (Київ, 1993). Ці твори В. Барка вважав найголовнішими у своєму художньому доробку.

У 1992р. в Україні опубліковані кілька творів В. Барки.

Письменник помер у Глен Спей (українському поселенні неподалік від Нью-Йорка) 11 квітня 2003р.

У поетичній палітрі В. Барки — елементи різних стильових шкіл та напрямів. Тут можна бачити виразні впливи молодого Тичини, символістичної та футуристичної російської поезії, італійського Ренесансу, барокової поезії. Такий сплав стилів значною мірою пояснює важкість сприйняття Баркового вірша. Він послідовний учень Сковороди у найширшому значенні цього слова, в багатьох моментах притчевий, але не вдається до нав'язливого моралізування. Слід наголосити на особливій дикції барокової строфи В. Барки. Йдеться насамперед про інтонаційні паузи, за допомогою яких завжди можна визначити, чи, вірніше, відчуті в тексті твору основне слово, на якому автор акцентує. Барка уриває фразу, перенасить її в наступний рядок, в інших випадках видовжує:

Прошу: черешні в червоному намисті, ждять отут —
за дверцятами залізними!

І вони стоять, коралові разки перебирають...

Прошу: берези в мережаних мантиях, отам —
під фарбованими хмарами — ждять!

І вони стоять, зелені сповіді шепчуть...

Барка — майстер контрастів, за допомогою яких досягає зорової відчутності описуваного та його часом аж вражаючого драматизму. Він часто протиставляє й окремі ситуації, ідилічне — трагічному (вірш "Рай"):

Грім на хмарі Біблію читає...
тополя пошепки: страшний який
твій плач, Ісаїє!

Моляться соняшники.

Голод. Мати немовля вбиває..

тополя закричала: он який
мій рай, Ісаїє!

Тема голоду в Україні 1932—1933 рр. — найболючіша оповідь В. Барки, якій він, крім поетичних творів, присвятив великі епічні полотна — романи "Жовтий князь" і "Рай".

Аналізуючи "Жовтого князя" Л. Плющ, підкреслював певний зв'язок цього твору з поемою П. Тичини "Сковорода". Письменник не ігнорує досвіду попередників, хоча "відлітературні" сюжети, які він переносить з творів Тичини, Данте, Сервантеса, а часом і Блока, — лише певні прийоми, що допомагають охопити повну картину всенародної драми — в її політичних, соціальних і психологічних ознаках. Барка також щедро використовує фантастику, себто міфологічні образи, апелює до фольклору.

У романі "Жовтий князь" відтворені реальні події і явища голодомору в Україні 1932—1933 років. Матеріалом для твору послужили спогади очевидців і власні враження письменника, який у 1933 році відвідав родину свого брата на Полтавщині, а

потім і сам пережив голодомор на Кубані. Літературознавці вважають твір романом, хоча його можна було б назвати сімейною хронікою, адже в ньому розповідається про життя Мирона Катранника і його родини від осені 1932 до жнив 1933 року.

Дійові особи роману — люди однієї епохи, одного часу, здебільшого одного соціального класу. Але в кожного з них — своя мета в житті, свої цінності та ідеали: у Мирона Катранника — глибока християнська віра в Бога, у Григорія Отроходіна — фанатична партійно-більшовицька віра в Сталіна, який здатний винищити цілий народ заради "світлого майбутнього". Отже, їхні життєві філософії — діаметрально протилежні. Звідси й неминучість конфлікту. До того ж всі образи твору можна поділити на три групи: носії зла (Григорій Отроходін, хліботруси, хлібохапи, хлібобери, хлібокради), жертви (родина Катранників, селяни-гречкосії, хліботруди), образи-символи (місяць, хліб, церква, церковна чаша, жовтий князь). Простий селянин Мирон Катранник і представник влади Григорій Отроходін являють два різних типи моралі: у Мирона — християнська з її десятьма заповідями; у Григорія — партійно-більшовицька, віра в Сталіна, який, нищачи цілий народ, забезпечує "світле комуністичне, життя" таким, як Отроходін. Така різноспрямованість життєвих інтересів неодмінно має призвести до конфліктної ситуації. Але зіткнулися герої на предметі великою мірою символічному — коштовній церковній чаші. Партієць допитує на зерновому складі Катранника, намагаючись зламати того й дізнатися, де сховано церковну чашу: "Отроходін потер рукою об полу свого пальта і одвернувся, зиркнувши на обличчя селянина,— чи живий? Якщо вмер, сліди чаші пропали. Можна було б віддати впертого в сільраду під арешт. Але хтось, добувши чашу, прикарманить; або виставиться для відзнак: через твою невдачу. Ні! Краще — так. Супроти канцелярських шакалів, ледве вліз сюди, на склад, а то б і досі дерся до млина між мертвяками". Читаючи роман, ми неодмінно маємо поставити собі запитання, чому селяни згодні ризикувати життям, переховуючи та оберігаючи чашу, чому Катранникові пропонують обміняти чашу на порятунок родини та його самого, чому для Мирона втрата чаші асоціюється з втратою душі? А відповідь дуже прозора: чаша — символ духовного Світла, порятунку, який неодмінно прийде. Недаремно Андрієві уявилася така картина: "Коли оглянувся на садибу пасічника,— там, над скарбним місцем, підводилося полум'я з такою великою і променистою сполукою ясминної просвітлості, пурпуру, крові, сліпучого горіння, ніби там могутності ненашого життя стали й підносять коштовність, відкриту з глибини землі. Палахкотливий стовп, що розкидав свічення, мов грозовиці, на всі напрямки в небозвід, прибрав обрис, подібний до чаші, що сховали її селяни в чорнозем і нікому не відкрили її таємниці, страшно помираючи одні за одними в приреченому полі. Здається, над ними, з нетлінною і непоборимою силою, сходить вона: навіки принести порятунок". Наступний символ — церква. Навіть перетворена на звальний пункт, вона не втрачає своєї святості. Тому попри всі муки Мирон Данилович має сили вистояти, не забувши проповідь священика: "Заповідано нам... тільки любов... Оглянімось на своє серце! Гризня, огнем дихаєм чи байдужістю. Заздрим і осміюєм, лаєм чорно і шкодим ближньому, як змії: без каяття, ніби так і треба...". Неабияка майстерність Барки

виявляється у влучному поєднанні слів, наданні їм різних, навіть символічних значень. Млин на початку твору— це не той млин, про який ідеться наприкінці, бо перший мовов боршно, другий— муку, по-барківському — мукомольня. У пошуках їстівного збігаються до нього люди з усієї округи, а натомість отримують смерть. Назва роману теж символічна. "Жовтий князь" — символ зла, демонської сили, голоду, тоталітаризму. Повсюди зустрічається жовтий колір. Жовкнуть люди від тривалого недоїдання, жовкнуть стіни будівель, коли в них ніхто не живе. Символічним є і образ Андрійка Катранника, який сам один вирушив у далеку життєву мандрівку — до відродження українського народу.

Складається таке враження, що В. Барка, працюючи над твором, усе продумав, усе передбачив, бо навіть прізвища персонажів є доволі символічними: Катранник ("катран"— лікувальна рослина, що росла в степах і використовувалася як гірчичник), Кайданець—від, "кайдани", Кантарик — "кантар" — діалектне "вуздечка", Вартимець — від "варта", бо голова колгоспу; Безрідний— хочмає дружину й дітей, але не має притулку духовного, бо став безбожником, Отроходін — щось від російського "отродье", Шкірятов нагадує слово "шкіритися"—1— "сміятися зі злом" чи жаргонне "шкіра". Гостроту трагедії відтворює і новий селянський календар: "Тепер місяці нові — вчора нам сусід казав... грудень... трупень... січень... могилень... вересень... розбоєнь, бо грабували всіх, жовтень — худень, а листопад — пухлень... Лютий—людоїдень, березень — пустирень, квітень — чумень...". Так світ, який завжди ніс радість хліборобу, який жив у одвічній гармонії із землею, перетворився на зону смерті.

Роман цікавий не тільки своєю історичною правдивістю, але й глибиною морально-етичних і філософських проблем: наприклад, чи всі дії людини можна виправдати екстремальністю ситуації (забрати хліб у мертвої людини, вбити й з'їсти ховраха, шпака, горобців, собаку, відігнати слабкішого),— ведуть ці вчинки до зруйнування своєї внутрішньої сутності? Автор не моралізує, не дає буквальних відповідей, він примушує думати самостійно, просто описуючи події: Андрій "... відрізає кусень і жує швидко... і знову жує. Але відчуває дивну ніяковість: підводить голову і враз бентежить: поблизу літня жінка стоїть і спостерігає, як він їсть... Аж чорна: висохла від голоду. Стоїть і всіма очима дивиться на ховраха, мов заворожена. Ні слова не каже. Тіль — і годі. Хлопцеві стало так недобре, що він похапцем склався і пішов. Виправдовувався в думці, мовляв, тепер "кожен — собі". Однак через хвилину стало ще гірше, аж похолодніло їдкістю на серці! Він оглянувся... Де стояла жінка, там і застигла... не гукає, не просить. Лише дивиться як снохода: Вернувся хлопець до пригаслої ватри, відділивши частину ховраха і поклавши на папір, простягнув жінці; "Тітко, візьміть!" І ми розуміємо, що Андрій не міг вчинити інакше, тому що така етика його поведінки корениться в одвічній українській "родинній педагогіці", яка базується на глибокій повазі до людини, на законах християнської моралі. Відродження душі хлопчика, змученої голодом і втратою матері, настає тоді, коли він починає помічати красу: "Одного ранку хлопець ворушився між бур'янами у садибі, шукаючи решток старої городини. Серед зарості, серед гичі — потворної і жорстокої — побачив квіти: з білими промінцями вкругі

охристими очками посередині". Його серце не байдуже до краси, а отже й до життя. І це віщує відродження. "Саме в показі незнищенності гармонійної душі, яка вихована на красу і полягає ідея твору" (О. Ковальчук). І ще одне питання хвилює В. Барку: чому все: ж так? Україну спіткало таке страшне лихо? Пояснення він дає в традиційному для себе християнському ключі: велика гріховність українського народу потребує обов'язкової: спокути. Автор нагадує біблійну оповідь про перший гріх на землі — братовбивство, проводячи чітку паралель із сучасністю: місяць горів кров'ю тоді, коли Каїн мав убити Авеля, як і в той час, коли починалося голодне лихоліття в Україні. Кров, за Біблією і Василем Баркою, — це правда, яка обов'язково стане відомою, це також помста й спокута. Згадаймо епізод із самогубством секретаря райкому: "Колір крові ніби скував Мирона Даниловича, і думки тривожили: ось що тайно хотів бачити! — її, пролиту; мовляв, нею заплатять за нещастя всіх, люто розорених і повбиваних, — чи вдоволений червоністю її? Тобі, можливо, так дано тепер: глянь і скажи, чи того хотів? чи радуєшся?.. "Ні!" — знялося, наче скрик, на серці: бо бачив невикупливою кров секретаря — проти моря нещастя людського, таким, як він, заподіяного". Релігійний Барка намагається пояснити причину голоду. Устами праведних письменник запитує: "Може, — іспит, нехай очистяться в горі, як в огні останньому", — за смерть Ісусову, адже минає дев'ятнадцять століть з часу скоєння цього гріха. Далі з тексту випливає, що причина біди — нешанобливе ставлення до віри. Чимало епізодів відтворюють жахливе руйнування храмів Божих, відвертання людей від віруючих, їх масове гоніння.

Безперечно, бажанням письменника було відтворити страшні картини штучного голодомору в Україні в 1932—1933 рр., показати світові болючу правду про тоталітарну систему, яка нищить усе світле й гуманне на своєму шляху, власне, "пожирає своїх дітей", бо вона сама — "жовтий князь". Роман прославляє твердість людського духу і віри, які допомогли його героям залишатися Людьми у найтяжчих обставинах, підіймає широке коло одвічних проблем: життя і смерті, добра і зла, моральності і аморальності, духовності і бездуховності, родинного виховання, віри, новітнього яничарства, застерігає нащадків від повторення помилок історії.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Збірки поезій "Апостоли", "Білий світ", епічна поема "Судний степ", романи "Рай", "Жовтий князь".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Українське слово. Хрестоматія української літератури та критики: В 4 кн. Кн. 3/ Упоряд. В. Яременко.—К., 2003. Аконіт, 2003. т. 3.
2. Василь Барка. "Жовтий князь": Посібник для 11 класу/Автор-укладач В.В. Паращич—Х: Ранок, 1999.
3. Забарний О. Роман В. Барки "Жовтий князь"//Дивослово.—1996.— № 10.
4. Мовчан Р. Василь Барка //Дивослово.—2002.— № 4.
5. Плющ Л. Заразар — Заказар // Сучасність.—1987.— №10.